

درس خارج اصول استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: اوامر

تاریخ: ۱۹/آذر/۱۳۹۶

موضوع جزئی: مباحث مقدماتی - واجب نفسی و غیره - تنبیهات -

مصادف با: ۲۱ ربیع الاول ۱۴۳۹

تنبیه سوم: راه حل دهم (امام خمینی) - ثمره فقهی

راه حل ها

جلسه: ۲۵

سال نهم

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته

بحث در ثمره فقهی مترتب بر راه حل های ده گانه ای است که پیرامون عبادیت طهارات ثلاث ارائه شده است. دیروز به ثمره فقهی مبتنی بر راه حل دهم یعنی راهی که امام خمینی ارائه فرمودند و مختار ما نیز قرار گرفت اشاره کردیم. طبق راه حل ایشان فرقی بین وضوی قبل از وقت و بعد از وقت نیست و در هر صورت اگر وضو به قصد قربت به معنای تقرب الی الله انجام شود این وضو صحیح است و می تواند با آن نماز بخواند و دیگر داعی امر غیره در آن لازم نیست. حتی طبق این راه حل اگر بعد از وقت به داعی امر غیره وضو گرفته شود بدون این که مکلف قصد تقرب الی الله داشته باشد، چه بسا باعث شود که وضو باطل شود البته این جا می توان ملاحظه ای داشت و آن این که آیا می توان بین اتیان به وضو به داعی امر غیره و قصد قربت تفکیک کرد یا نه؟ یعنی آیا می توانیم بگوییم کسی وضو بگیرد به قصد نماز، یعنی اگر از او سوال کنند چرا وضو می گیری؟ بگوید می خواهم نماز بخوانم (وضو را به داعی امر غیره متوجه به وضو بگیرد) و در عین حال قصد تقرب الی الله نداشته باشد، آیا این ممکن است یا خیر؟ یعنی بگوید وضو می گیرم برای نماز خواندن اما در عین حال قصد تقرب الی الله در او نباشد؟

لقائل ان یقول: این ها ملازم با هم هستند یعنی کسی که وضو را برای نماز می گیرد در واقع مآلاً قصد تقرب الی الله را دارد. اما به نظر می رسد که بین این دو فرق است بالاخره قصد تقرب الی الله یک قصد خاصی است که هنگام وضو باید متوجه به آن باشد و از آن غافل نباشد و مشکل است که بتوانیم بگوییم از انجام وضو به داعی امر غیره توجه به قصد تقرب الی الله نیز حاصل می شود.

علی ای حال طبق راه حل امام خمینی بین این صور فرقی نیست.

ثمره فقهی بر طبق سایر راه حل ها

اما طبق برخی از راه حل های دیگر وضوی بعد از وقت و قبل از وقت چگونه است؟

۱. راه اول شیخ انصاری

راه حل اول شیخ انصاری این بود که وضو یک حسن ذاتی دارد، مسئله امر نفسی استحبابی مطرح نیست. شیخ انصاری عبادیت طهارات ثلاث را از این راه درست کردند. فرمودند: وضو غسل و تیمم عناوینی هستند که دارای حسن ذاتی هستند. این عنوان یک

عنوان مجهولی است و خیلی برای ما روشن نیست و قصد امر غیری در واقع طریق برای قصد آن عنوان مجهول است. یعنی به نظر ایشان عبادیت وضو این طور درست می شود که وقتی مکلف وضو می گیرد برای نماز (یعنی امر به شیء شود لا لنفسه بل لغیره مثلا به مکلف بگویند: «توضوا للصلوة» که امر به وضو برای نماز است) به قصد این امر غیری وضو بگیرد یعنی، به قصد امر «توضوا للصلوة» خود این امر غیری مشکلی را حل نمی کند، زیرا امر غیری نه مقرب است نه ثواب درست کن است و نه عبادت اما این امر غیری می تواند یک راه و معبری را برای ما باز کند و ما با توجه به این امر غیری و قصد امر غیری هدایت شویم به آن عنوان مجهول که حاکی از حسن ذاتی وضو است و این گونه عبادیت را برای طهارات ثلاث درست کنیم.

طبق این راه حل اصلا بحث امر نفسی استحبابی مطرح نیست طبق این راه حل بحث قصد تقرب نیست بلکه فقط همان راه امر غیری مطرح است (منتهی نه این که خود امر غیری مشکلی را حل کند زیرا امر غیری نمی تواند عبادیت درست کند) ولی ما از معبر قصد امر غیری هدایت می شویم به آن عنوان مجهول. قصد امر غیری طریق می شود برای قصد آن عنوان مجهول که می دانیم یک حسن ذاتی دارد ولی نمی دانیم چیست بلکه تنها به صورت کلی می دانیم که حسن ذاتی دارد.

حال اگر مبنای ما در باب عبادیت طهارات ثلاث این باشد قبل از وقت می توانیم وضو بگیریم به نحوی که این وضو صحیح باشد؟

طبق این مبنا وضوی قبل از وقت صحیح نیست. زیرا هنوز امر غیری به وضو متعلق نشده و وجوب خود ذی المقدمه فعلیت پیدا نکرده یعنی هنوز امر به خود نماز نشده تا ما امر به وضو داشته باشیم. پس طبق این مبنا وضوی قبل از وقت صحیح نیست. وضوی قبل از وقت یعنی این که من وضو بگیرم به قصد امر غیری و از طریق قصد امر غیری، قصد آن عنوان مجهول را کنم. این در صورتی قابل قبول است که امر غیری قبل از وقت وجود داشته باشد. در حالی که قبل از وقت و قبل از اذان ظهر هنوز امر غیری به وضو محقق نشده است. زیرا هنوز خود امر نفسی نیامده که از ناحیه آن امر غیری بیاید. هنوز ذی المقدمه واجب نشده تا مقدمه واجب شود پس قصد امر غیری معنا ندارد.

۲. راه حل دوم شیخ انصاری

راه حل دوم شیخ انصاری که محقق خراسانی آن را نقل کردند این بود که به طور کلی غرض از ذی المقدمه محقق نمی شود مگر این که مقدمه به صورت عبادی انجام شود. لذا برای این که غرض از ذی المقدمه یعنی نماز حاصل شود باید حتما مقدمه به صورت عبادی بیاید.

طبق این راه حل آیا وضوی قبل از وقت ممکن است؟

این جا هم مثل صورت اول با مشکل مواجه می شویم زیرا غرض ذی المقدمه و ایجاد این غرض زمانی واجب می شود که خود ذی المقدمه واجب شده باشد. وقتی خود ذی المقدمه واجب نباشد ایجاد غرض از ذی المقدمه نیز واجب نیست. لذا قبل از وقت ما نمی توانیم این کار را انجام بدهیم.

بله طبق راه اول و دوم وضوی بعد از وقت مشکلی ندارد. زیرا بعد از وقت امر غیری داریم و به قصد امر غیری می توانیم قصد آن عنوان مجهول را کنیم و وضوی ما صحیح باشد و نیز بعد از وجوب ذی المقدمه، یعنی وجوب نماز، ایجاد غرض از نماز نیز واجب می شود و ما می توانیم مقدمه آن را نیز ایجاد کنیم و مقدمه نیز واجب شود. پس طبق راه حل اول و دوم وضوی قبل از وقت صحیح نیست اما وضوی بعد از وقت صحیح است.

ایشان از طریق امر نفسی استحبابی مشکل را حل کردند و فرمودند: به طور کلی در باب طهارات ثلاث دلیل مستقل وجود دارد. امر داریم که دلالت بر استحباب نفسی وضو می کند، روایت داریم که دلالت بر استحباب نفسی غسل می کند، حتی در باب تیمم محقق عراقی فرموده و به تبع ایشان محقق خوبی این را پذیرفته اند که ما با یک صغری و کبری دلیل و روایت و بیان شرعی را در مورد تیمم هم می توانیم تمام کنیم یعنی ولو مستقیماً در باب تیمم روایت نداریم اما با یک صغری و کبری می توانیم تیمم را نیز مستحب نفسی بدانیم. از یک طرف آیه قرآن داریم که « وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ »^۱ خداوند مطهرین و آن هایی که طهارت دارند را دوست دارد. از آن طرف نیز روایت داریم « التراب احد الطهورین » تراب یکی از دو پاک کننده است یا آب یا خاک. این دو دلیل را کنار هم بگذاریم از آن استحباب نفسی تیمم به دست می آید. خداوند مطهرین را دوست دارد از آن طرف هم خاک هم جزء طهارات است نتیجه این است که تیمم نیز مستحب نفسی است. به هر حال طبق نظر محقق خراسانی وضو و غسل و تیمم با امر نفسی استحبابی تصحیح می شود.

طبق مبنای محقق خراسانی اگر کسی قبل از وقت وضو بگیرد آیا وضوی او صحیح است یا خیر؟ قطعاً صحیح است کسی که وضو را به قصد استحباب نفسی وضو می گیرد؛ یعنی وقتی از او سوال می شود چرا وضو می گیری می گوید چون خدا دوست دارد و من هم وضو میگیرم چون خدا دوست دارد وضویش صحیح است. حال می تواند بعد از وقت نماز بخواند؟ بله می تواند زیرا عبادیت وضو تمام است. یعنی همین که امر نفسی استحبابی به آن تعلق گرفت عبادیت پیدا می کند و وضوی عبادی مقدمه برای نماز است. پس این وضو هم قبل از وقت صحیح است و هم بعد از وقت یعنی طبق مبنای محقق خراسانی می تواند با این وضو بعد از وقت نیز نماز بخواند.

اما طبق این راه حل وضوی بعد از وقت چگونه است؟ یعنی کسی بعد از اذان ظهر وضو می گیرد و قصدش نیز استحباب نفسی است زیرا اگر بخواهد عبادیت وضو را درست کند حتماً باید قصد امر نفسی استحبابی را داشته باشد حال بحث در این است که بعد از وقت این وضو به قصد استحباب نفسی گرفته شده است، پس یک امر نفسی خواه یا ناخواه در این جا وجود دارد. از یک طرف هم مقدمه نماز است و به این جهت یک وجوب غیری دارد. مشکلی که در این راه حل جلوه می کند این است که وضو بعد از وقت دارای دو جهت می شود یکی جهت وجوب غیری به عنوان مقدمه نماز و یکی جهت استحباب نفسی به خاطر آن امر نفسی که خودش دارد.

کلام صاحب عروه

مرحوم سید صاحب عروه در مسئله پانصد و هفتاد و دو می فرماید: این مثل اجتماع امر و نهی است که یک جا می توانند جمع شوند این جا نیز امکان اجتماع است. در ما نحن فیه در این وضو دو عنوان اجتماع می کند و این اجتماع اشکالی ندارد یکی جهت وجوب غیری و یکی جهت استحباب نفسی و هیچ اشکالی از اجتماع این دو در موضوع واحد نیست مثل مواردی که در آن امر و نهی اجتماع می کند (البته اجتماع آن مشکل تر است چون در آن اجتماع امر و نهی تصویر می شود) لذا در این جا نیز اجتماع امر نفسی استحبابی و امر غیری قابل تصور است. یعنی مثلاً حتی کسی که وضو قبل از وقت گرفته به قصد استحباب

^۱ توبه، آیه ۱۰۸

نفسی بعد از دخول وقت این دو جهت در آن به وجود می آید یکی جهت استحباب نفسی و یکی جهت وجوب غیری. بعد از وقت نیز که وضو بگیرد مسئله از همین قرار است و این اجتماع هیچ اشکالی ندارد.^۱

اشکال محقق خوئی به صاحب عروه

اساسا ما نحن فیه مثل باب اجتماع امر و نهی نیست. قیاس ما نحن فیه با باب اجتماع امر و نهی مع الفارق است. در باب اجتماع امر و نهی قائلین به جواز اجتماع در صورتی اجتماع را جایز می دانند که این جهات جهات تقییدیه باشند، مثل نماز در دار غصبی که از یک طرف امر به نماز دارد و از یک طرف نهی از کون فی المكان المغضوب. در مورد اجتماع کسانی که اجتماع را جایز می دانند می گویند در صورتی اجتماع جایز است که جهات، جهات تقییدیه باشد. زیرا جهت تقییدیه در واقع به عنوان جزئیت مطرح است یعنی جزئیت برای متعلقش دارد و اگر متعدد شود موضوع نیز متعدد می شود. اما در بحث وضو این طور نیست. زیرا جهت مقدمیت و غیری بودن وضو حیثیت و جهت تعلیلیه است نه تقییدیه. اگر جهت تعلیلیه شد دیگر موضوع را متعدد نمی کند تا بخواهیم بگوییم امکان اجتماع وجود دارد.

کلام محقق خوئی:

لذا ایشان راه دیگری را پیشنهاد می کند که (قبلا نیز به این راه حل اشاره کرده ایم) از راه اندکاک مسئله را حل می کنیم. یعنی وضو به خاطر همان امری که دارد یک استحباب نفسی دارد، بعد از آنی که وقت داخل می شود یک تفاوت جزئی می کند. اصل رجحان وضو و اصل حسن وضو باقی می ماند، تنها ترخیصی که در ترک داشت از بین می رود. وضو قبل از وقت مستحب است یعنی «رجحان الفعل مع جواز الترك» یعنی این فعل خوب است منتهی می توانید آن را ترک کنید. به محض این که اذان ظهر می شود آن رجحان فعل باقی می ماند ولی ترخیص در ترک از بین می رود. این خصوصیت وضو از بین می رود و به جای آن منع من الترك می آید. یعنی حیث وجوب غیری و حیث استحباب نفسی در هم مندرک می شوند و اندکاک این دو در یکدیگر ممکن است و هیچ مشکلی پیش نمی آید. یعنی گانه همان مستحب نفسی تبدیل به وجوب غیری می شود.^۲

پس طبق نظر محقق خوئی این جا نمی توانیم این مورد را از باب اجتماع امر و نهی بدانیم. البته اساس این بحث و داوری بین صاحب عروه و محقق خوئی به باب اجتماع و امر نهی بر می گردد که ببینیم آیا واقعا آن جا جهات، جهات تقییدی است یا تعلیلی؟

به هر حال طبق نظر محقق خراسانی وضو قبل از وقت اشکالی ندارد و وضو بعد از وقت نیز به قصد استحباب نفسی اشکالی ندارد. زیرا جهت وجوب غیری با جهت وجوب نفسی یا با هم مجتمع می شوند یا یکدیگر مندرک می شوند بنا بر اختلاف مبنایی که وجود دارد.

اما طبق نظر مختار هم که به طور کلی گفتیم که استحباب نفسی نیست زیرا امر نفسی نداریم مخصوصا در برخی از موارد، مسئله متفاوت می شود.

۴ و ۵. راه حل محقق نایینی و محقق عراقی

^۱ عروه، ج ۱، ص ۱۶۹

^۲ محاضرات ج ۲ ص ۲۳۸.

محقق نایینی فرمودند: امر نفسی که به ذی المقدمه تعلق می گیرد، منحل می شود به اوامر ضمنی نسبت به اجزاء و شرایط. یعنی همان طور که اجزاء دارای امر ضمنی هستند شرائط نیز دارای امر ضمنی هستند. فرق این راه با راه های دیگر این است که ایشان نه از راه امر غیری قصد دارد عبادیت طهارات ثلاث را درست کند و نه از راه استحباب نفسی. بلکه خود امر نفسی متعلق به ذی المقدمه یعنی «اقیموا الصلوة» یعنی امر متوجه به نماز انحلال پیدا می کند به تعداد اجزاء و شرائط نماز یعنی کانه از دل یک اقمیوا الصلوة چندین امر بیرون می آید. اوامر ضمنی که متعلق می شوند به اجزاء و شرائط.

محقق عراقی نیز همین عقیده را داشت منتهی بدون شرائط. ایشان فقط در باب اجزاء انحلال امر را قبول کردند. حال آیا طبق این مبنا آیا وضوی قبل از وقت صحیح است یا خیر؟ صحیح نیست زیرا قبل از وقت هنوز امر به ذی المقدمه نیامده تا منحل شود به اوامر ضمنی نسبت به اجزاء و شرائط. لذا نمی تواند این را به قصد امر نفسی متعلق به ذی المقدمه انجام دهد.

۶. راه حل محقق بروجردی و محقق خویی

ایشان فرمودند: دو راه پیش روی ما وجود دارد یا امر نفسی استحبابی یا قصد توصل به ذی المقدمه. یعنی مکلف وضو می گیرد به قصد وصول به نماز. البته بین خود محقق خویی و مرحوم بروجردی اختلافی بود که به آن اشاره کردیم. حال اگر کسی این مبنا را قبول کند آیا قبل از وقت می تواند وضو بگیرد؟ بله زیرا یا از طریق قصد امر استحباب نفسی می تواند یا اگر قبل از وقت وضو می گیرد همان موقع قصد توصل به ذی المقدمه را می کند و همین قصد توصل به ذی المقدمه عبادیت وضو را برای او درست می کند.

پس طبق بعضی از این راه حل ها وضوی قبل از وقت صحیح نیست و طبق برخی از این راه حل ها وضوی قبل از وقت صحیح است ولی تقریباً طبق اکثر یا همه این راه حل ها وضوی بعد از وقت صحیح است الا در بعضی موارد از جمله طبق مبنای امام خمینی که اگر کسی وضوی بعد از وقت بگیرد بداعی الامر غیری من دون قصد التقرب الی الله که با این که بعد از وقت است اما به این شکل باطل است.

هذا تمام الکلام فی بحث عن الثمرة الفقهیه التي تترتب علی التنبيه الثالث.

«الحمد لله رب العالمین»